

VNÍMANIE ŠLABIKÁRA A PÍSANEJ REČI ŽIAKMI 1. ROČNÍKA ZÁKLADNEJ ŠKOLY

Dana KOLLÁROVÁ

Abstrakt

Hlavnou témou je priblíženie vnímania šlabikára tak, ako ho vníma žiak 1. ročníka základnej školy, v čom vidí jeho kladné a záporné stránky, čo pre neho znamená a či je pre neho naozaj nevyhnutným prostriedkom na ceste za poznáním.

Kľúčové slová: šlabikár, písaná reč, ilustrácie, osvojovanie si čítania v 1. ročníku ZŠ.

PERCEPTION OF AN ALPHABET BOOK AND THE WRITING LANGUAGE SYSTEM BY A SCHOOLCHILD IN THE FIRST GRADE OF A PRIMARY SCHOOL

Abstract

The main theme of the thesis is interpretation of perception of an Alphabet Book in the way a schoolchild in the first grade of a primary school really perceives the book, where he/she sees its positives and negatives, what the book means to him/her, and whether it is really a necessary means on his/her way to knowledge.

Keywords: An Alphabet Book. The Written Language System. Illustration. Acquiring of Reading Skills in the First Grade of a Primary School.

Úvod

Učebnice, ako nevyhnutná súčasť vzdelávania, otvárajú žiakom brány poznania a sú neoddeliteľnou súčasťou predovšetkým školského vzdelávania. Gavora, P. (2008, s. 14-15) o učebnici píše, že jej „dominantnou funkciou je informovať, vzdelávať, vysvetľovať a vychovávať žiaka“. Šlabikár možno považovať za špecifickú učebnicu, ktorá je určená žiakom na začiatku školskej dochádzky. Autorky jedného zo súčasných šlabikárov na Slovensku Štefeková, K. a Culková, R. (2003, s. 41) definujú šlabikár ako „prvú školskú učebnicu, s ktorou sa žiak v škole stretáva a materializovanú koncepciu výučby čítania a písania“. Jej tvorcami boli spravidla skúsenejší učitelia. Názov tejto učebnice – šlabikár - je odvodený od slova slabika, nakoľko prvé koncepcie vyučovania čítania a písania boli založené práve na slabikách. Kurincová, V. a Seidler, P. (1993) pokladajú šlabikár za súbor dlhoročných skúseností z učiteľskej praxe a poznatkov získaných z jeho overovania je premysleným a metodickým systémom postupného vytvárania základných návykov v čítaní a písaní, ktorý vedie k zvládnutiu elementov súvislého čítania a písaného prejavu. Typickými znakmi šlabikára je jeho rozmanitý obsah, množstvo zábavných nápadov a podnetov, porekadiel, básničiek a zvukomalebného textu. Výtvarné spracovanie šlabikára je premyslené, podnetné a plní hlavne funkciu oznamovaciu, pretože je pre žiaka 1. ročníka ZŠ prvým reprezentantom školského vyučovania.

1 Súčasné Šlabikáre na Slovensku

V pedagogickej praxi sa od roku 1991 postupne do vyučovania čítania v 1. ročníku ZŠ dostali na Slovensku tri druhy šlabikárov. Ich stručnú charakteristiku podáva P. Gavora (2008, s. 28-29), pričom objasňuje, že všetky tri šlabikáre vychádzajú z hláskovej analyticko-syntetickej metódy a rozdiely možno badať len v ich koncepcii, obsahu, metodických postupoch, aktivitách a hrách. Cieľ však majú spoločný, a to naučiť žiakov čítať a písať. Autor vyzdvihuje pozitívnu stránku všetkých troch šlabikárov, ktorá sa prejavuje v ponechaní slobody učiteľom aj žiakom a stáva sa tak príjemným spoločníkom na ceste za vzdelaním. Charakteristické znaky jednotlivých šlabikárov podáva autor takto:

Šlabikár L. Virgovičovej :

- *klasický spôsob vyvodzovania písmen* – najskôr si žiaci osvoja všetky samohlásky, potom spoluhlásky;
- *využíva skladáciu abecedy s písmenami a slabikami* – a, i, e, o, u, m, l, v, s, y, j, p, n, z, b, t, d, e, k, r, s, š, č, ť, h, ľ, ň, j, ž, ď, i, ä, dz, dž, ou, ô, í, x, slabiky de, te, ne, le, di, ti, ni, li, ch, ia, ie);

Šlabikár M. Nemčikovej a J. Nemčíka – Lipka :

- *samohlásky a spoluhlásky sa hneď v úvodných hodinách kombinujú, majú zmenené poradie, avšak princíp poradia foném podľa výskytu v jazyku ostáva* – a, m, l, v, u, s, o, l, p, n, z, b, t, d, c, k, r, š, č, t, h, ľ, ň, j, ž, ď, ä, dz, dž, , ou, ô, í, x, slabiky de, te, ne, le, di, ti, ni, li, ch, ia);
- *zdôrazňuje sa čítanie s porozumením;*
- *pracovný zošit* – cvičenia a diferencované úlohy sú radené podľa náročnosti, sú obohatené o cvičenia na rozvoj zrakového vnímania, ktoré posilňujú pravohemisférové mechanizmy;

Šlabikár K. Štefekovej a R. Culkovej :

- *sluchová príprava bez čítania písmen;*
- *nápovedné obrázky;*
- *čítanie jednotlivých typov slabík a slov hrovým spôsobom, automatizácia čítania s porozumením;*
- *pracovný zošit* – postupuje sa od najjednoduchších slabík a slov k zložitejším, bez ohľadu na počet používaných písmen.

V. Kurincová a P. Seidler (1993, s. 118) dopĺňajú, že *Šlabikár L. Virgovičovej* je koncipovaný tak, že najprv sa preberú všetky samohlásky a až potom spoluhlásky. Abeceda je vytlačená na obale s motivačnými obrázkami a je dvojdielny. K *Šlabikáru Lipka* dopĺňajú, že má výhodu v tom, že sa žiaci v prípravnom období aktívne oboznámia s pojmom hláska, slabika, slovo prostredníctvom ilustrácie a zobrazenia samotnej hlásky a slabiky. Náorne vnímajú hlásku, vznik slabiky a samostatne zostavujú slová a vety. Súčasťou tohto šlabikára je aj skladacia abeceda doplnená textami, kde z jednej strany je text tlačený a z druhej sú použité písané tvary. Podľa O. Zápotočnej (In. Akácsová, E, 2007) *Šlabikár K. Štefekovej a R. Culkovej* prináša principiálnu zmenu postupu pri vyučovaní počiatočného čítania a písania.

Odborná a tvorivá práca učiteľa so šlabikárom by mala smerovať k osvojovaniu si základov čitateľských zručností tak, aby žiaci porozumeli čítanému textu. Tento proces je pre žiakov spočiatku veľmi namáhavý. Pravidelnou tvorivou prácou učiteľa s jednotlivými grafémami, slabikami, slovami, neskôr vetami a samozrejme ilustráciami sa mu môže podariť to, že žiak o túto činnosť bude mať záujem a postupne si túto činnosť, teda čitateľskú gramotnosť bude zdokonaľovať. Z. Humajová a Z. Klačanská (2007, s. 13) čitateľskú gramotnosť zadefinovali nasledovne: „Spôsobilosť porozumieť písanému textu, používať písaný text adekvátne v daných situáciách a premýšľať o ňom, predpoklad rozvíjania

čitateľových vedomostí a potenciálu, ktorý mu umožní aktívne sa zapojiť do života v spoločnosti“. P. Gavora (2008, s. 38) zdôrazňuje, že získaná technika čítania s porozumením obsahu textu je predpokladom pre rozvíjanie ďalších čitateľských zručností, kvality, druhov a spôsobov čítania, výrazného prednesu a najmä učenie sa z textu. Môžeme povedať, že v 1. ročníku prevláda najmä zvuková podoba slova, hlasné čítanie, reprodukcia, memorovanie, čo výrazne prispieva k osvojeniu si správneho a kultúrneho rečového prejavu. Aj L. Hošťáková L. (1997) zdôrazňuje, že podstatou čítania už v 1. ročníku ZŠ je porozumieť čítanému textu. Dôraz sa kladie aj na plynulé čítanie celých slov so správnym prízvukom, výslovnosťou a intonáciou. Celému tomuto procesu však predchádza ovládanie techniky čítania, s ktorou sa žiak vo vyučovaní postupne dôkladne oboznamuje.

V posledných rokoch je na Slovensku možné pozorovať viaceré viditeľné snahy pedagógov prehodnocovať kritériá a požiadavky, ktoré sa týkajú utvárania predškolskej jazykovej gramotnosti a počiatočného čítania. Inovácie didaktických prístupov zo zahraničia sa k nám dostávajú skôr len ojedinele. Odvíja sa to hlavne od ďalšieho vzdelávania učiteľov, odvahe a chuti inovovať vyučovací proces.

1.1 Etapy čítania v 1. ročníku ZŠ

Čítanie ako proces sa v 1. ročníku realizuje v troch po sebe nadväzujúcich obdobiach : *Prípravné obdobie*, ktoré pokladáme za kľúčové pri nácviku čítania. Nevyhnutná je tu práve motivácia zo strany učiteľa s akcentom na zmyslové vnímanie, ktorých jadrom sú hry. Didaktické hry zvyšujú záujem žiakov o čítanie, podporujú prežívanie radosti, a to aj tým žiakom, ktorí majú s čítaním problémy, čítajú slabo, pomaly alebo s chybami. L. Hošťáková (1997, s. 10) upozorňuje, že „formou didaktických hier sa žiaci úspešne popasujú aj s textami, ktoré nie sú v šlabikári. Ich účelnosť je v praxi overená a pre nácvik a automatizáciu čítania odporúčaná“. S názorom, že motivácia a aktivizácia pri nácviku čítania je podporovaná formou didaktických hier súhlasí aj P. Gavora (2008, s. 38) pričom zdôrazňuje, že ich rozvíjanie je podmienené aj uplatnením rôznych metód, zaujímavých postupov, dramatických hier s využitím množstva názorných pomôcok, aktivít zameraných na rozvoj zrakového a sluchového vnímania, predstavivosti, pozornosti, pamäte, myslenia a reči.

Druhým obdobím je *šlabikárové obdobie*, vyžaduje si už konkrétne myšlienkové operácie, pri oboznamovaní sa s hláskami a grafémami nacvičuje ich, utvrdzuje a systematicky spája do slabík a slov, neskôr viet. Autorky K. Štefeková a R. Culková (2007, s. 25-27) v tomto období vyzdvihujú význam slabikovania, no zo svojich skúseností konštatujú, že žiak v tomto období už je schopný čítať aj viacslabičné slová pomocou farebného rozlíšenia slabík v slovách. Tento spôsob znázornenia odporúčajú používať až pokiaľ si žiaci neosvoja mechanizmus čítania po slabikách. Taktiež súhlasia s názorom, že slabikovanie pri čítaní je prirodzené, pretože každé slovo je pre žiaka nové, neznáme a neobvyklé. Za optimálny spôsob elementárneho čítania považujú hlasné čítanie po slabikách, bez ich následného spájania do slov. Zaujímajú postoj, v ktorom obhajujú, že žiak môže slabikovať, nemusí hneď od začiatku dodržiavať interpunkciu, nemusí doma čítať ten istý text mnohokrát, nakoľko za dôležitejšie považujú hrové aktivity, pri ktorých sa uplatňuje čítanie prirodzeným spôsobom, vyzdvihujú pri nácviku čítania spoluprácu s rodičmi, sledovanie čítaného textu spolužiakmi odporúčajú nahradiť inými hrovými činnosťami súvisiacimi s čítaním, pokiaľ žiaci nezačnú čítať texty so zmysluplným obsahom a pozitívne hodnotia aj používanie veľkých tlačených písmen.

Tretie obdobie *pošlabikárové, tzv. čítankové obdobie*, je charakteristické už zdokonaľovaním čitateľskej techniky. Pre túto fázu by už mala byť príznačná správnosť a porozumenie písanému, resp. čítanému textu, a to pri tichom čítaní aj hlasnom čítaní. V tejto

etape už žiaci pracujú súčasne aj s čítankou. Kurincová, V. a Seidler, P. (1993) považujú čítanku za učebnicu, ktorá rozvíja slovnú zásobu žiakov, záujem o literatúru a výcvik plynulého čítania.

2 Šlabikár v očiach a rukách prváka

Šlabikár, podobne jako ostatné učebnice píšu pre žiakov dospelí. Ak v jednotlivých vydaniach uskutočňujeme zmeny, zriedka to robíme na základe názorov žiakov, pre ktorých učebnice píšeme, skôr tieto návrhy na zmeny pripomienkujú učitelia. V rámci problematiky sme sa rozhodli skúmať, ako žiak 1. ročníka ZŠ vníma učebnicu *Šlabikár* - čo pre neho znamená, čo v ňom oceňuje, čo by chcel zmeniť alebo doplniť, prípadne, čo sa mu v ňom nepáči vôbec a prečo, aké miesto pre neho v procese nadobúdania čítania zaujíma. Súčasne sme svoju pozornosť vo výskume zamerali aj na to, ako sa líši vnímanie Šlabikára žiakov, ktorí sa s písmenami abecedy zoznamovali už pred vstupom do ZŠ a tými žiakmi, ktorí ich spoznali až v procese školského vyučovania. Chceli sme zistiť, ako ho vnímajú zo svojho pohľadu práve prváci, pre ktorých je daná učebnica koncipovaná. Výsledky by mohli významne pomôcť v pedagogicko-didaktickej rovine, najmä učiteľom 1. ročníkov ZŠ. V rámci zvolenej témy sme si stanovili výskumný problém: *Ako vníma Šlabikár prvák základnej školy?* V súvislosti s uvedeným výskumným problémom nás zaujímali odpovede na tieto výskumné otázky:

- Aké skúsenosti mali žiaci 1. ročníka ZŠ s písmenami, prípadne Šlabikárom pred vstupom do školy?
- Aké boli predstavy žiakov 1. ročníka ZŠ o čítaní a Šlabikári pri nástupe do školy a aké sú v súčasnosti?
- Aký majú názor žiaci 1. ročníka ZŠ na Šlabikár, v čom vidia jeho kladné stránky a nedostatky?
- Ako vnímajú žiaci 1. ročníka ZŠ ilustrácie v Šlabikári?
- Ako vnímajú žiaci 1. ročníka ZŠ Šlabikár z hľadiska domácej prípravy na vyučovanie?

Participantami kvalitatívneho výskumu boli žiaci 1. ročníkov základnej školy, ktorí navštevujú jednu školu, nie však tú istú triedu. Zvolenou výskumnou metódou bola metóda pološtruktúrované skupinové interview, pričom jednotlivé skupiny boli vybrané na základe podobnej úrovne čitateľských zručností (dve skupiny participantov A, ktorí pred vstupom do základnej školy poznali grafémy, alebo mali čiastočne zvládnuté čitateľské zručnosti a dve skupiny participantov B, ktorí skôr nepoznali grafémy a nemali žiadne čitateľské zručnosti). Prostredníctvom skupinových interview sme získali zvukový materiál, ktorý sme prepísali vo forme protokolov a následne sme text kondenzovali, pričom nám vzniklo niekoľko kategórií, ku ktorým sa participant vyjadrovali.

V nasledujúcej časti priblížime niektoré výsledky výskumu. Jednotlivé názvy kategórií zachytávajú výstižné metaforické pomenovanie špecifickej učebnice – Šlabikár.

Šlabikár ako spoločník na ceste za poznaním

Prváci si uvedomujú, že šlabikár je knižka, prostredníctvom ktorej sa učia písmená a učia sa čítať. Žiadny z participantov nedáva šlabikár do súvislosti s písanou rečou, resp. procesom písania. Pripisujú mu však veľký význam, resp. vidia v ňom devízu do dospelosti, ako uvádzajú „*čítame v nej také veci, aby sme neboli v dospelosti hlúpi*“. Zo všetkých učebníc mu pripisujú najväčšiu hodnotu „*nájdeme tam všetko, čo sa máme naučiť*“ a zhodujú sa v tom, že v prvom rade nám táto učebnica pomáha učiť sa prečítať písmená. Je potešujúce, že sa objavili názory, že práve vďaka šlabikáru si môžu doma prečítať neskôr ďalšiu knižku. Šlabikár teda naozaj znamená pre prvákov ako zdroj nových dôležitých informácií a prostriedok poznania, stretli sme sa však aj s ojedinelými metaforickými pomenovaniami –

„spoločník na voľný čas alebo prameň múdrosti“. Prváci sú presvedčení, že človek takúto knihu potrebuje, aby sa naučil čítať.

Bolo zaujímavé počúvať, odpovede na otázku - Čo potrebujeme pri práci so šlabikárom? Pri tejto otázke všetci participanti upriamili pozornosť len na analyzátory, najmä na zrakový a sluchový analyzátor a zdôrazňovali význam práce mozgu. Dôkazom sú ich výroky: „*Len oči a mozog. - Rozum, lebo potrebujeme byť múdri. - Uši, lebo keď by si to písmeno nikdy nevidel a nepočul, tak nevieš nič hovoriť, tak nepoznáš ani písmenká, ani slová. - A hlavne si musíme uvedomiť, o čom to čítame. Čo je to za príbeh.*“

Prváci sú teda o potrebe šlabikára k utváraniu čitateľských zručností presvedčení a vedia si to aj zdôvodniť: „*Musíme mať šlabikáre, aby sme mohli čítať a oči, aby sme to videli.*“

Šlabikár, jeho hodnota alebo, čo mi v ňom chýba

Kategória hodnôt a nedostatkov Šlabikára očami prváka sa nám rysuje ako veľmi pozoruhodná práve preto, lebo participanti oboch skupín pri svojom prvom kontakte so Šlabikárom prežívali radosť, boli ním motivovaní k tomu, aby boli úspešnými žiakmi. Treba upozorniť na zistenie, že niektorí participanti skupiny A vyjadrili vo svojich výrokoch skôr obavy z toho, ako si techniku čítania osvoja aj napriek tomu, že skúsenosť s poznaním a čítaním mali už pred vstupom do 1. ročníka ZŠ. Participanti skupiny B, ktorí sa s jednotlivými písmenami abecedy oboznámili až po vstupe do ZŠ prežívali radosť z budúceho osvojenia si čítania a očakávanie zábavy. Ako sami potvrdili, ich očakávania sa splnili. „*Ja som si myslela, že tam budú tie písmenká moc ťažké, ale keď som ich prvýkrát uvidela, a skúsila som si to, tak som zistila, že to bude ľahké.*“ Objavili sa však aj opačné názory: „*Ja som si povedala - Bože, to čo bude, ja nebudem vedieť čítať.*“

Šlabikár je pre žiakov, ktorí už s príchodom do školy majú zvládnuté čítanie niektorých grafém síce zdrojom informácií, ale nie primárnym, a považujú ho za nahraditeľný. Vyjadrili názor, z ktorého vyplýva, že akonáhle si schopnosť čítania relatívne osvoja, akoby strácal pre nich význam. Pozoruhodný bol dialog: „*Ja by som povedal, že je najnudnejší na svete. - Najnudnejší nie je. - Je detský.*“ Participanti skupiny B sa vyjadrovali oproti skupine A kontrastne. Okrem toho, že Šlabikár pokladajú za nevyhnutný prostriedok pri osvojovaní si čítania. Väčšina z nich dokázala oceniť prácu autorov Šlabikárov, pravidelne vyzdvihovali jeho pozitívne stránky a vzhľadom k tomu možno skonštatovať, že pre nich má Šlabikár opodstatnené miesto medzi ostatnými učebnicami. Toto potvrdzuje ďalší dialog: „*Je hrozne pekný a chcem ďalší. - Mne sa páči, kto to robí, nech to ďalej vyrába. - Ja chcem mať šlabikár do 9. triedy. - Mne sa z kníh najviac páči šlabikár.*“ Upozorníme, že participanti skupiny A vnímajú okrem Šlabikára mnoho iných možností, ako sa žiak môže naučiť čítať. Uviedli napríklad : „*Keby nám to učiteľka napísala na papier a tak by nám to ukazovala. - Napríklad z mojej rozprávkovej by sme mohli, ale tam by zas boli iba rozprávky.*“

Táto kategória sa nám javí zaujímavá tým, že na začiatku vyhodnocovania získaných údajov sa vynára hypotéza, že skupina ktorá mala zvládnuté určité čitateľské zručnosti už pred vstupom do ZŠ oproti skupine B, ktorá nemala zvládnuté žiadne čitateľské zručnosti pred vstupom do ZŠ, nepokladá Šlabikár za nevyhnutný prostriedok pre osvojovanie si čítania. Pri charakterizovaní pojmu Šlabikár však každý z participantov skupiny A vyslovil výrok, v ktorom je presvedčený, že Šlabikár je na osvojovanie si čítania nevyhnutným. Tu sa vynára hypotéza: *Osvojenie písmen abecedy a zvládnutie čitateľských zručností ešte pred vstupom do 1. ročníka ZŠ ovplyvňuje pohľad žiaka na hodnotu Šlabikára pri procese osvojenia si čítania.*

Zaujímavým zistením bolo, že sa viacerí participantov zhodlo na tom, že im chýba to, že nemôžu do šlabikára písať (dopĺňať, dopisovať) písaným písmom. Dôkazom sú uvedené výroky: „*Nedá sa tam písať. - Máme tam málo písaného písma. - Málo možností na písanie písaného písmen a písanie je ťažšie. - Dá sa tam učiť, ale nie písať.*“ Uznávame, že je netradičné v písomnom prejave strieďať písanú a tlačenú formu, ale ak žiak vie doplniť správnu grafému do slova tak, aby slovo malo význam, učiteľ by mu nemal brániť. V tejto

súvislosti sa objavila aj detská (ľudská) súťaživosť na adresu žiakov, ktorí pri vstupe do školy už mali zvládnuté čiastočne čitateľské zručnosti: „*Ja by som nechcel, aby tam boli len tlačené písmená, lebo tu sú dobrí žiaci, čo to vedia prečítať a keď tam bude písané, tak to nebudú vedieť prečítať.*“ Žiaci by uvítali, aby boli v šlabikári vety, ktoré sa týkajú skúseností, ktoré majú s realitou, aby to neboli len vety, ktoré nerozvíjajú príbeh: „*My chceme čítať nejaké príbehy. - A my chceme také troška dospelé.*“ Treba povedať, že si žiadajú od začiatku dlhšie vetné celky, hlavne participáci A: „*Že ja som jedenkrát nečítala, lebo som si povedala, že už to viem, načo by som čítala, keď už to viem, lebo mňa to čítanie vlastne už nudí.*“

Ilustrácie v šlabikári

Podobne ako pre šlabikár, aj pre detské knihy je príznačná ilustrácia, resp. ich veľkosť, farebnosť, prípadne množstvo. Prekvapením pre nás boli výsledky, ktoré ukazujú, že žiaci (prváci) nepotrebujú také množstvo ilustrácií. Dokonca sme sa stretli aj s názorom, že by tam žiaci nedávali žiadne obrázky. Tomuto názoru oponovali niektorí participanti tým, že keď čítajú niečo bez obrázkov, ťažšie sa im to číta. Zhodli sa však na tom, že obrázky by mohli byť len ako *sprievodná* ilustrácia, nie také, ktoré im konkrétne napovedajú, čo je tam napísané. Uvedieme niektoré výroky: „*Ja by som tam dala málo takých obrázkov, len na spestrenie. – No tak my, keď čítame a sú tam tie obrázky, tak my už vlastne vieme, že tam je napísané, lebo čítame z tých obrázkov. je tam vlastne napísané to, čo na tých obrázkoch, čiže to by mohlo byť iné.*“ Participanti skupiny A sú presvedčení, že ilustrácie obrázky v Šlabikári nevytvárajú dostatočný priestor na čítanie, zbytočne zaberajú veľké množstvo plochy stránky a na základe nich si často slová vedia vopred domyslieť. Zhodli sa na tom, že by bolo prínosnejšie texty v Šlabikári len doplniť niekoľkými malými ilustráciami. Súvisí s tým aj fakt, že texty sú krátke a často sa ich skúsenejší čitateľ, pri viac ako dvoch čítaniach, nechtiac naučí naspamäť.

Na jednej strane obrázky v Šlabikári pokladajú za úplne nové a často si s daným, písmenom ilustráciu spájajú, aj keď asociácie si zachovávajú v pamäti len krátkodobo. S odstupom času si k danému písmenu priradujú svoju vlastnú ilustráciu na základne vlastných predstáv a skúseností. Príkladom je výrok, v ktorom si participant presne pamätal ilustráciu priradenú v Šlabikári k písmenu M a aj napriek tomu, pri vlastnej predstave grafémy M vyslovil inú. Treba teda uvažovať o tom, aby boli v Šlabikári slová, ktoré by tam chceli mať prváci. Uvedli „*Mačka, mašľa, mesiac, motýľ.*“ To, že asociácie ilustrácií k jednotlivým písmenám si žiaci zachovávajú len krátkodobo, sa potvrdilo aj vo výrokoch skupiny B. Pri písmene, ktoré preberali dávnejšie si vytvárajú s odstupom času už svoje vlastné predstavy ilustrácií. Na otázku, aké ilustrácie sú uvedené k danému písmenu/hláske v Šlabikári, vedeli však správne a pohotovo reagovať: „*Robot, raketa, ceruzky.*“

Abeceda okolo nás

Takmer v každej triede sa nájde dieťa/deti, ktoré prichádzajú do prvého ročníka základnej školy s tým, že poznajú niektoré písmená, prípadne dokážu čítať vety, nie však všetky deti rozumejú tomu, čo prečítali. Tieto prvé „čitateľské“ skúsenosti deti nadobúdajú, ako samy uvádzajú: „*Hocikde, veď po cestách som čítal značky, nápisy na obchodoch alebo tak v okolí.*“ Ako uvádzajú viaceré výskumy, potvrdzujú to aj participanti nášho výskumu, že prvé skúsenosti s čítaním a písaním sú najskôr s tlačným typom písma. Deti rozumejú tomu, že schopnosť písania a čítania sa spája so vzdelaním. Dokumentuje to napríklad výrok: „*Ninka mi ukazovala stále tlačené a písané písmená, lebo chcela, aby som bola vzdelaná.*“ Ďalšie skúsenosti s písanou rečou participanti uvádzajú letáky, názvy firiem, názvy časopisov, nápisy v autobusoch, v parku a podobne.

2.1 Závěry pre ďalší výskum a pedagogickú prax

Vnímanie šlabikára a písanej reči prvákmi na začiatku vstupe do školy je postavené na poznatkoch získaných vlastnou spontánnou skúsenosťou. Naším kvalitatívnym výskumom

sme zistili, že ho vnímajú značne rozdielne. Výskum potvrdil, že je to v dôsledku individuálnej úrovne čitateľských schopností, ktorá vyplýva z toho, či žiaci mali alebo nemali predchádzajúcu skúsenosť s oboznamovaním sa s písmenami abecedy, alebo čítaním ešte pred vstupom do ZŠ. Na záver považujeme za prínosné poukázať na niekoľko oblastí, ktoré by mohli byť prínosné pre pedagogicko-didaktickú rovinu učiteľa 1. ročníka ZŠ. Chceme zdôrazniť, že uvedené závery pre pedagogickú prax vychádzajú zo záverov uskutočneného výskumu, ktorého výsledky nemožno celoplošne zovšeobecňovať:

Rešpektovať individuálnu čitateľskú úroveň žiakov – je nevyhnutné pracovať počas hodín materského jazyka tak, aby každý žiak zažíval pocit radosti, úspechu, aby sa mohol prezentovať, ale najmä rozvíjať svoje čitateľské zručnosti v nadväznosti na svoju čitateľskú úroveň;

Splniť očakávania žiakov – deti prichádzajú do 1. ročníka ZŠ s určitými predstavami, ako sa budú učiť čítať a písať. Bývame svedkami toho, že ich rodinné prostredie často spája školu s koncom hrových činností a začiatkom školáckych povinností, ktoré si dokážu predstaviť najčastejšie na základe toho, ak majú staršieho súrodenca. Každý prvák chce byť úspešným lakom a deti v tomto veku sa rady prezentujú svojimi vedomosťami. Považujeme za samozrejmé, aby učitelia pracovali so šlabikárom tvorivo, pútavo, presadzovali vo svojich metódach najmä didaktické hry a rozličné aktivizujúce metódy so zameraním na tvorivé čítanie, ktoré je spojené so zážitkom a ich výsledok budú vedomosti získané zábavou.

Práca s textom – v súvislosti s individuálnymi rozdielmi čitateľských zručností žiakov pokladáme za prínosné pracovať z textom v Šlabikári tak, aby nedochádzalo k negatívnym javom, ako je ľahostajnosť k čítanému textu, brzdenie rozvoja čitateľských zručností žiakov s vyššou čitateľskou úrodou. Pre prácu žiakov s dobrou čitateľskou úrovňou navrhujeme mať vždy v zálohe doplnkové texty, vlastný výber textov, prezentovanie ich čítania v rôznych častiach vyučovacej hodiny, prípadne predčítavanie textu ako súčasť motivácie alebo relaxácie v priebehu iných vyučovacích predmetov.

Rozvíjanie čitateľských zručností žiakov mimo vyučovacích hodín slovenského jazyka – Predkladáme myšlienku, že by bolo vhodné rozvíjať čitateľskú úroveň žiakov nielen prostredníctvom práce so Šlabikárom, ale prácu s písanou rečou mimo hodín slovenského jazyka, práve z dôvodu, aby mali všetci žiaci, najmä tí, ktorí v čítaní napredujú, rovnaké možnosti svojho čitateľského rozvoja. Navrhujeme čitateľské krúžky, vlastnú triednu knižnicu, dramatickú výchovu, rôzne besiedky a zážitkové čítanie v rôznych projektoch triedy, školy.

Obohatenie domácej prípravy žiakov – Z výskumu nám vyplynulo, že individuálne rozdiely medzi žiakmi ovplyvňujú aj proces práce so Šlabikárom počas domácej prípravy. Odporúčame zadávať počet opakovaní v spodnej hranici, aby žiaci nemali pocit, že keď počet opakovaní čítania textu splnia, tak svoju domácu prípravu splnili. Potvrdilo sa nám, že domáce čítanie žiakov baví, pretože ho nevnímajú ako negatívum, či dokonca trest, ale ako spôsob prezentácie svojej čitateľskej úrovne pred ostatnými príslušníkmi rodiny, či rovesníkmi. Chceme zdôrazniť význam motivácie pri domácej príprave žiakov. Za prínosné považujeme ponúknuť žiakom rôzne nápady a formy domácej prípravy, ako je napr. spoločné čítanie, hry na školu, dramatizácia textu, vytváranie vlastných čitateľských portfólií a pod.

Rozvíjať čitateľské zručnosti a záujem čítať (si) - bolo vhodné vypracovať k Šlabikárom doplnkové texty, ktoré budú zachytávať vo svojom obsahu život a záujmy súčasných detí. Môže to byť vo forme rozličných zábavných pracovných listov, s ktorými by mohli šikovnejší žiaci pracovať. Žiaci by ale neboli hodnotení a porovnávaní s ostatnými žiakmi, ale ich úlohou by bolo len podporiť ich čitateľské zručnosti, záujem a vnútornú a motiváciu k čítaniu, ale aj k písaniu. Dovolíme si však zdôrazniť, že pri práci s týmito žiakmi nemožno v žiadnom prípade šlabikár odsunúť, pretože ako ukázali výsledky výskumu, pre žiakov 1. ročníka má významnú hodnotu a stále je symbolom začiatku školskej dochádzky. Šlabikár by mal byť pre

žiaka motiváciou, aby dieťa chcelo hľadať a objavovať ďalšie súvislosti *písanej reči*. Preto je dôležité, aby sme kládli dôraz na dôslednú prípravu budúci učiteľov v oblasti predmetov, ktoré sa týkajú dieťaťa a tvořivej práce s knihou. Šlabikár môže otvoriť žiakom len kvalitne pripravený učiteľ.

Hlasné (estetické čítanie) ako motivácia k výchove detského čitateľa - Rovnako učiteľovi aj žiakovi 1. ročníka ZŠ by pomohlo, aby si v úvode vyučovania urobili spoločnú hlasovú rozcvičku, ktorá pozostáva z dychových, fonačných, artikulačných a rytmických cvičení. Pre učiteľa pripisujeme dôležitosť tejto rozcvičky z hľadiska jeho hlasovej hygieny a žiak ňou zistí, ako správne artikulovať hlásky, ktoré v šlabikári vyvodzujú, podporujeme ňou dychovú gymnastiku, pretože budú musieť postupne na jeden výdych zvládať dlhšie vety a vetné celky, objavia, že intonáciou vety môžeme zmeniť jej význam, objavia, že slová a hovorený prejav majú svoj temporytmus, čo súvisí s uvoľnením dýchacích a artikulačných orgánov.

Záver

Možno práve šlabikár, resp. práca so šlabikárom (systematická práca s knihou, učebnicou) je ten najdôležitejší fenomén, ktorým odlišujeme to predškolské a školské obdobie. Počas nášho výskumu sme sa nestretli s negatívom, kde by žiak považoval šlabikár za prekážku, ktorá mu bráni v popoludňajšom trávení voľného času. Napriek tomu považujeme za účinné, aby učiteľ predstavil rodičom rozličné možnosti, ako možno s touto špecifickou didaktickou pomôckou pracovať tak, aby sa stala zdrojom zábavy, inšpirácie, túžby hľadať a nachádzať v ďalších textoch a knihách svoje záujmy. Preto je dôležité, aby šlabikár žiakom otvárali len tvoriví učители. Iba za tohto predpokladu môžeme očakávať, že vychováme aktívneho a tvorivého čitateľa, prípadne pisateľa. Tomu predchádza dôsledná príprava budúci učiteľov primárneho vzdelávania, nielen z oblasti pedagogicko-psychologického základu, z oblasti elementárnej gramotnosti, ale aj z oblasti improvizácie, tvorivého písania, filozofie hry, z oblasti literatúry pre deti a mládež a v neposlednom rade z oblasti práce s ľudským hlasom – technikou hlasu a reči. Sme presvedčení, že práve v príprave učiteľov predškolskej a primárnej pedagogiky by sme nemali zabúdať na tento moment, pretože sa oproti iným stupňom vzdelávania najviac pracuje s hlasným čítaním a estetickým a výrazným čítaním. Prostredníctvom neho môžeme vychovávať aktívneho detského čitateľa.

Zoznam literatúry:

- Akácsová, E. (2007). Šlabikár ako najčítanejšia kniha. In *Týždeň*. [online]. 2007, číslo 37, [cit. 2010-11-12]. dostupné na internete <http://www.noveskolstvo.sk/article.php?145>.
- Gavora, P. et. al. (2008). *Ako rozvíjať porozumenie textu u žiaka*. Nitra : ENIGMA, 193 s.
- Gavora, P. , Zápotočná, O. et. al. (2003) *Gramotnosť, vývin a možnosti jej didaktického usmerňovania*. [online]. Bratislava : Univerzita Komenského, 2003. [cit. 2011.03.10.] www.pdfweb.truni.sk.
- Hošťáková, L. (1997). *Čítanie hrou :Metodický materiál k nácviku čítania v 1. ročníku ZŠ*. Bratislava : Metodické centrum, 116 s.
- Humajová, Z., Klačanská, Z. (2007). *Zabudnuté čítanie : Čitateľská gramotnosť v školách*. Bratislava : Konzervatívny inštitút M. R. Štefánika. 57 s.
- Kollárová, D. (2005). *Metóda tvorivej dramatiky a výchova detského čitateľa*. Bratislava : Renesans. 90 s.
- Kurincová, V. a Seidler, P. (1993). *Vybrané kapitoly z didaktiky začiatočného čítania a písania*. Nitra : VA PRINT, 163s.

- Nemčíková, M., Nemčík, J. (2008). *Šlabikár Lipka pre 1. ročník ZŠ*. Bratislava : AITEC, 63 s.
- Parkanská, K. (2011). *Vnímanie šlabikára a písanej reči žiakmi 1. ročníka ZŠ* (Diplomová práca; téma a školiteľka Dana Kollárová). Nitra : PF UKF. 71 s.
- Štefeková, K., Culková, R. (2007). *Metodické poznámky k šlabikáru, písankám a čítanke pre 1. ročník základných škôl*. Bratislava : Orbis Pictus Istropolitana, 144 s.
- Virgovičová, L., Virgovičová, Z. (2008). *Šlabikár I., II. pre 1. ročník základných škôl*. Bratislava : Orbis Pictus Istropolitana, 93 s.
- Zápotočná, O. (2008). Edičná politika plná pochybností. In *Týždeň*. [online]. 2008, č. 36, [cit. 2011-02-15]. dostupné na internete <http://www.noveskolstvo.sk/article.php?145>.

Kontakt:

PaedDr. Dana Kollárová, PhD.
Katedra pedagogiky, Pedagogická fakulta
Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre
Dražovská cesta 4
949 74 Nitra
e-mail: dkollarova@ukf.sk